

I. Особливості наукового стилю української літературної мови; його підстилі. Галузі, жанри і способи викладу в науковому стилі.

II. Головні ознаки офіційно-ділового мовного стилю

I. Науковий стиль поділяємо на такі підстилі:

- 1) **власне науковий**, який, у свою чергу, поділяється на *науково-технічний* та *науково-гуманітарний* і реалізується у таких жанрах: монографія, рецензія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, курсова й дипломна роботи, реферат, тези;
- 2) **науково-популярний** ~ застосовується з *метою доступного викладу інформації* про наслідки складних досліджень для нефакхівців, і використовується у неспеціальних часописах та книгах подекуди навіть із застосуванням засобів художнього та публіцистичного стилів;
- 3) **науково-навчальний** – наявний у підручниках, лекціях, бесідах для доступного логічного й образного викладу і не виключає використання елементів емоційності.

Отже, науковий стиль – це чітко виражений функціональний різновид літературної мови, який має своєрідну структуру на всіх рівнях, починаючи з фонемного і закінчуючи текстом. Кожний різновид цього стилю має особливий характер, але всі вони виконують основну функцію стилю – **пізнавально-інформаційну**.

Літературне мовлення наукового стилю в обох його формах (писемній та усній) у своєму типовому вияві **суттєво відрізняється від усіх інших мовних стилів**.

Писемна форма — первинна, найбільш традиційна й показова для нього. Писемне наукове мовлення представлене тим, що було надруковане, записане від руки і стосувалось найрізноманітніших істинних або й достовірних знань людини про себе, про інших, про всю природу, всесвіт.

Усною формою наукового стилю охоплено те, що, будучи науково істинним, реалізується в усно виголошуваних доповідях, виступах, лекціях тощо. Наприклад,

журнальна наукова стаття як витвір особливої писемної творчості належить до писемної форми наукового стилю. Ця ж стаття, будучи прочитаною вголос, становитиме один із набутків і витворів усної форми наукового стилю.

Основними рисами наукового стилю і в письмовій, і в усній формі є *точність, абстрактність, логічність і об'єктивність викладу*. Саме вони *організують в систему всі мовні засоби, що формують цей функціональний стиль*, і визначають вибір лексики у творах наукового стилю

Науковий стиль неоднаковий за мовним оформленням, **поділяється на жанри**, серед них основними є: *наукова монографія і наукова стаття, дисертаційні роботи, науково-навчальна проза (підручники, навчальні та методичні посібники тощо), науково-технічні твори (різного роду інструкції, правила техніки безпеки та ін.), анотації, реферати, наукові доповіді, лекції, наукові дискусії, а також жанри науково-популярної літератури*.

Широко використовується **наукова лексика: слова-терміни** з різних галузей знань, загальнонаукові терміни;

-використання спеціальної наукової та термінологічної лексики, причому останнім часом тут все більше місця займає *міжнародна термінологія* (сьогодні це особливо помітно в економічній мові, наприклад *менеджер, менеджмент, квотування, ріелтер* та ін.). Особливістю використання лексики в науковому стилі є те, що *багатозначні лексично нейтральні слова вживаються не у всіх своїх значеннях, а тільки, як правило, в одному*. Наприклад, дієслово «*вважати*», що має *чотири* значення, в науковому стилі реалізує переважно значення: *«робити який-небудь висновок про кого-небудь або чим-небудь, визнавати, думати»*.

«Ми ясно розуміємо, що різні дослідники можуть і повинні по-різному уявляти собі перспективи розвитку науки і не претендуємо на проголошення істини в останній інстанції, однак **вважаємо** корисним виклад власної точки зору на це важливе питання» (Екологія. 1993. № 3).

вкрай обмежено використовуються фразеологізми. У науковому стилі мови широко використовуються іменники й прикметники.

Це надає науковому мовленню нединамічності, статичності — на відміну від розмовно- побутового й художньо-діалогічного мовлення, в якому активно використовуються дієслова.

У наукових текстах часто вживаються *віддієслівні іменники* (виникнення, формування, опір і под.), *дієприкметникові*, *дієприслівникові*, *прикметникові звороти* та ін. Вживання в одному, становлящемся термінологічним значенні характерно і для іменників, і для прикметників, наприклад, *тіло, сила, рух, кислий, важкий* і т. п.

У науковій промові в порівнянні з іншими стилями спостерігається більш широке використання *абстрактної лексики* порівняно з конкретною. У наведеному вище прикладі з журналу «Екологія» в одному пропозиції присутні відразу кілька іменників, *що виражають абстрактні поняття: перспективи, розвиток, істина, виклад, точка зору.*

Лексичний склад наукового стилю характеризується відносною однорідністю, замкненістю, що виражається, зокрема, в меншому використанні синонімів. Обсяг тексту в науковому стилі збільшується не стільки за рахунок вживання різних слів, скільки за рахунок багаторазового повторення одних і тих же. Прикладом може служити такий уривок:

« Транспортні міжцехові зв'язку за основними видами сировини та готової продукції, а також передачі вантажів між виробничими цехами та об'єктами складського та транспортного призначення в більшості своїй забезпечуються безперервним транспортом (...) Автотранспортом готова продукція поставляється споживачам, близько розташованим, їм же виконуються підсобні вантажно-розгужачные роботи» (Красильников В А. Промислове зодчество і екологія).

У науковому функціональному стилі відсутня лексика з розмовної і розмовно-просторечної забарвленням. Цьому стилю меншою мірою, ніж публіцистичному або художньому, властива оціночність. *Оцінки* використовуються, щоб висловити *точку зору автора, зробити її більш зрозумілою і доступною*, пояснити думку, привернути увагу і в основному мають раціональний, а не емоційно-експресивний характер:

«Широко поширена думка про те, що досягнення якості атмосферного повітря на рівні санітарно-гігієнічних гранично допустимих концентрацій гарантує одночасно і високу якість природного середовища, помилково» (Екологія 1993, № 3);

«Інтенсивний розвиток промислових підприємств і транспорту на Уралі (...) завдають великої екологічної і економічної шкоди лісовому господарству, аж до повного руйнування лісів, і в кінцевому підсумку здоров'ю людини» (Екологія. 1993. № 1).

Наукова мова відрізняється **точністю і логічністю думки**, її послідовним поданням і об'єктивністю викладу. В текстах наукового стилю наводяться строгі визначення розглядуваних понять і явищ, кожне речення чи висловлювання логічно поєднано з попередньою і наступною інформацією:

«Менеджмент являє собою складне соціально-економічне, інформаційне і організаційно-технологічне явище, процес діяльності, що має справу з зміною станів, якостей об'єкта, що припускає наявність певних тенденцій та етапів. Звідси він пов'язаний із закономірностями і принципами, які становлять предмет будь-якої науки. Тут і генезис і еволюція, і різкі скачки, і тупикові ситуації, і цілепокладання, і надія. Менеджмент включає знання, навички, вміння, прийоми, операції, процедури, алгоритми впливу через мотивацію, тобто все те, що входить в поняття соціальних і людських технологій»

В цьому фрагменті дано загальне визначення менеджменту у першому реченні, причинно-наслідкові відносини між першим і другим пропозиціями, уточнення у четвертому реченні. Використання відповідних мовних засобів дозволяє дати читачам загальне уявлення про менеджмент, аналізу якого присвячена стаття.

У синтаксичних структурах в науковому стилі мовлення максимально демонструється відстороненість автора, об'єктивність викладеною інформації. Це виражається у використанні **замість 1-го особи** узагальнено-особистих і безособових конструкцій: *є підстави вважати, вважається, відомо, імовірно, можна сказати, слід підкреслити, треба звернути увагу і т. п.* Цим же пояснюється і **застосування у науковій промови великої кількості пасивних конструкцій**, в яких реальний виробник дії позначається не граматичною формою підмета у називному відмінку, а

формою другорядного члена в орудному відмінку або взагалі опускається. Тому на перший план висувається саме дію, а залежність від виробника відходить на другий план або взагалі не виражається мовними засобами:

«У системі сучасного менеджменту як об'єкт управління розглядаються, по-перше, організації або підприємства-товаровиробники, по-друге, процеси управління як явища (...) Сучасний менеджмент розглядається як особлива динамічна організація управління»

Прагнення до логічності викладу матеріалу в науковій мові призводить до активного використання складних союзних пропозицій, а також конструкцій, що ускладнюють просте речення: *вставних слів і словосполучень, причетних і деепричастных обертів, поширених визначень та ін.* (див. попередні приклади). Найбільш типовими пропозиціями є речення з підрядними причини і умови, наприклад: *«Якщо погано працює підприємство або якийсь його структурний підрозділ, то це значить, що тут не все в порядку з менеджментом».*

Тексти наукового стилю мови можуть містити не тільки мовну інформацію, але і різні **формули, символи, таблиці, графіки** і т. п. більшою мірою це поширюється на тексти *природничих і прикладних наук: математики, хімії, фізики та ін.* В якості прикладу наведемо уривок з наукової статті А. Олійника на економічну тему «Витрати і перспективи реформ в Росії: інституціональний підхід»:

«Введемо додаткову змінну P , що використовується для позначення ймовірності виконання контракту Продавцем, оцінюваної Покупцем. Відповідно $(1 - p)$ - те, як оцінює Покупець ймовірність обману. Очікувана полезність здійснення передоплати складе тоді $EU = 10p + (-5)(1 - p) = 15p - 5$, а очікувана корисність утримання від передоплати: $EU = 0p + 0(1 - p) = 0$ Покупець зробить передоплату, тільки якщо $15p - 5$ більше. Про, Іншими словами, p повинна бути більше $1/3$, чим і визначається мінімально допустимий рівень довіри Покупця до Продавцю» (МЕ і МО. 1997. № 12).

Практично будь-який науковий текст може містити графічну інформацію; це одна з рис наукового стилю мовлення.

II. Головні ознаки офіційно-ділового мовного стилю

Офіційно-діловий стиль української літературної мови у найтипівшій для нього писемній формі представлений у розгалуженій системі сучасних документів: оформленні автобіографій, улетів, довідок, договорів, доповідей, записок, доручень, заяв, звітів, інструкцій, квитанцій, листів, наказів, посвідчень, постанов, правил, пояснювальних записок, протоколів, рапортів, розписок, законів, резолюцій, розпоряджень, телеграм, телефонограм, характеристик, поштових конвертів, листів і т. ін. Сукупність таких жанрів (заяви, автобіографії, протоколи та ін.) формує мовну своєрідність офіційно-ділового стилю. У цьому стилі якнайменше виявляється індивідуальність“ мовця.

Специфічні стильові ознаки, характерні для всіх текстів ОДС:

ОДС ґрунтується на *логічній основі* (використання засобів образності, як і висловлення особистих почуттів, для нього не типове). Найважливішими тут є послідовність і точність викладу фактів, об'єктивність оцінок, гранична чіткість у висловленні запропонованих розв'язків того чи іншого завдання (тому в ОДС не вживається емоційно забарвлена лексика, суфікси суб'єктивної оцінки, вигуки та ін.; зазначені риси є й у інших стилях, але тут вони -обов'язкові). Основний (з погляду емоційно-експресивного забарвлення) тон ділового мовлення – нейтральний.

ОДС відзначається стандартизацією мови, насамперед мови масової типової документації. Найхарактерніші прояви стандартизації такі: **а) широке використання усталених словесних формул (з метою, у зв'язку з, відповідно до, в порядку, по лінії)**, яке в ділових паперах цілком закономірне, оскільки набагато спрощує і полегшує процес складання окремих видів документів; **б) значна повторюваність тих самих слів, форм, зворотів, конструкцій** – як результат прагнення до однотипності способів вираження думки в однотипних ситуаціях. Укладачі ділових паперів свідомо відмовляються від використання всієї багатоманітності виражальних засобів мови.

1. Для ОДС характерна така риса, як **документальність** (кожний офіційний папір має характер документа).

2. Однією з найхарактерніших стильових ознак офіційно-ділових паперів є наявність **реквізитів**, котрі мають певну черговість і постійне місце, що є зручним для зорового сприйняття й спрощує опрацювання документів.

5. У певних випадках витримана сувора **регламентація** текстів (розділи -1, параграфи (§)~ 1Л., пункти (п.) -1.1.1 підгожги(пп.)-1ЛЛЛ.тощо).

Мовні засоби ОДС:

1. Суворі вимоги до лексики ОДС:

а) широке, тематично зумовлене використання суспільно-політичної, ад-міністративно-канцелярської, професійно-виробничої, науково-термінологічної лексики (функціонування закладу, регламентація дій, бланк, формуляр, заходи), скорочених слів, зокрема скорочених назв різних організацій та установ;

б) відсутність діалектизмів, жаргонізмів, просторічної лексики;

в) мінімальне використання вигуків, часток іменників із суфіксами суб'єктивної оцінки, що зумовлено завданнями об'єктивного ставлення до повідомлюваних явищ;

г) широке використання безособових і наказових форм дієслів теперішнього часу із значенням почерговості, постійності дії (виробничою нарадою розглянуто, складено й засвідчено у двох примірниках, накласти резолюцію, оголосити подяку, надати слово);

д) висока частотність використання віддієслівних іменників, що веде до збільшення кількості пасивних форм, вживання цілої низки нових слів-зв'язок і нагромадження форм Р. в. При заміні конкретного повнозначного іменника досить загальним і невиразним займенником завжди існує небезпека появи двозначності, певного викривлення змісту;

Типовими для офіційно-ділового стилю є, зокрема, такі мовні форми, сполучення слів: *за наказом, згідно з наказом, відповідно до наказу, за розпорядженням, поставити (взяти) за приклад, ввести до складу, виступити (висловитись) з питань, винагорода за, у відповідь на, виконуючи обов'язки, попереджаю, що; відповідно до, сталося з вини, порушити (розглянути) питання, повернутись до питання, допомогти матеріально, надати грошову допомогу, забезпечити житлом, виділити кошти, давати вказівку,*

провести операцію, суворо заборонити; ми, що нижче підписалися; одержувач, витяг з протоколу, відрядження, доводимо до відома та ін.

е) використання обов'язкових усталених мовних зворотів, готових словесних формул, штампів, кліше (у зв'язку з, відповідно до, з метою, згідно з, висунути пропозицію; ініціювати питання тощо), що вказує на однотипність думки й процесу укладання документів (зокрема, бланків).

2. Синтаксис ділового стилю характерний насамперед:

а) вимогою дотримання прямого порядку слів (підмет – перед присудком: міністерство повідомляє, сторони погодили і якомога ближче до початку речення; означення – перед означуваним словом: приватне підприємство, договірні умови; додатки – після керуючого слова: вжити заходів, завдано збитків; обставинні слова (прислівники) – по можливості ближче до слова, яке вони пояснюють; вставні слова звичайно ставляться на початку речення і т.д.);

б) мінімальним використанням складних речень із сурядним і підрядним зв'язком, натомість широким використанням безсполучникових простих поширених речень (кілька підметів при одному присудку, кілька присудків при одному підметі тощо).

Підстилі офіційно-ділового мовного стилю.

Законодавчий підстиль - закони, укази, статuti, постанови. Дипломатичний - декларації, міжнародні договори, угоди, міжнародні заяви, акти. До **адміністративно-канцелярського** підстилю можемо віднести статuti, інструкції, постанови, накази, розпорядження, договори, контракти, заяви, автобіографії, звіти, свідоцтва, розписки. На думку деяких вчених до підсилів офіційно-ділового стилю відноситься і **юридичний**, до якого відносяться судочинство, розслідування, дізнання.

Законодавчий – обслуговує законотворчу галузь, регламентує та обслуговує офіційно-ділові стосунки між приватними особами, між державою і приватними та службовими особами. Реалізується у Конституції, законах, указах, постановах, статутах і под.

Адміністративно-канцелярський – використовується у професійно-виробничій галузі, правових відносинах і діловодстві. Обслуговує та регламентує службові (офіційні) відносини між: а) підприємствами одного й різного підпорядкувань; б) структурними підрозділами одного підприємства; в) приватними особами та організацією, установою, закладом і навпаки; г) приватні (неофіційні) відносини між окремими громадянами. Реалізується в офіційній кореспонденції (листах), договорах, заявах, контрактах, автобіографіях, розписках тощо.

Правовий – використовується в юриспруденції (судочинство, дізнання, розслідування, арбітраж). Обслуговує і регламентує правові та конфліктні відносини між: а) державою та підприємствами і організаціями всіх форм власності; б) підприємствами, організаціями та установами; в) державою та приватними особами; г) підприємствами, організаціями, установами всіх форм власності та приватними особами; д) приватними особами. Реалізується в актах, позовних заявах, протоколах, постановках, угодах і под.

Усна форма ОДС не має такої чіткої градації за підстилями, як писемна. Тому тут чітко можна виділити лише жанри: нарада, телефонна розмова, бесіда, різні види публічного виступу тощо.

Дипломатичний – обслуговує галузь міждержавних офіційно-ділових стосунків, галузь політики, економіки, культури. Реалізується у конвенціях (міжнародних угодах), комюніке (повідомленнях), нотах (зверненнях), протоколах, ультиматумах тощо.

Сучасна людина так чи інакше долучена до наукової чи виробничої галузі. **І** (є одна з передумов злиття наукового й офіційно-ділового стилів унаслідок їхнього спільного функціонування в одному часі й просторі. Ці два стилі не лише функціонально близькі – вони є спорідненими з походження і мають спільну рису – наявність термінології (хоча термінологія ОДС менш точна і більш змінна, ніж наукова, оскільки ділова мова більше пов'язана з повсякденною побутовою тематикою, а тому частіше зазнає змін під впливом суспільних чинників).

Додаткова література:

1. Бабич Н.Д. Культура ділового мовлення початку ХХ ст. // Наук, вісник Чернівецького держ, ун-ту: Слов, філоя. – Вил. 93, – Чернівці: Рута, 2000. - С.163-171.
2. Бабич Н.Д. Стилi, підстилi чи жанри літературної мови // Наук, вісник Чернівецького ун-ту. – Вин, 93. Сдов. філол. – Чернівці: Рута, 2002. – С.92-101.
3. Беценко Т. Історія становлення та формування офіційно-ділового стилю української мови // Наук, вісник ЧНУ: 36. наук, праць. – Вил. 117-118. Слов. фітологія. – Чернівці: Рута, 2001. – С45-52.
4. Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови. – К.: АртЕк. 1998.
5. Горобець 8.Й. Загальна канцелярська документація ХVІІІ ст. // Укр. мовознавство. – Вил. 16. – 1989.
6. Жанри і стилі в історії української літературної мови. – К.: Наук, думка, 1989.